

МАРКО КРАЉЕВИЋ

Човек који је постао легенда

Марко Алексић

Copyright © 2015, Марко Алексић
Copyright © овог издања 2015, ЛАГУНА

Историјске карте и цртежи археолошких предмета:
Милош Савковић

МАРКО КРАЉЕВИЋ

Kupovinom knjige sa FSC oznakom
pomažete razvoj projekta odgovornog
korišćenja šumskih resursa širom sveta.

SW-COC-001767

© 1996 Forest Stewardship Council A.C.

САДРЖАЈ

ПРЕДГОВОР..... 9

УВОД..... 11

Србија у време рођења Марка Краљевића • Почетак великих освајања • Европа у 14. веку • Од Дантеа до Бокача

I МАРКОВО ДЕТИЊСТВО И ПОРОДИЦА..... 23

Порекло породице • Детињство на царевом двору • Српски принц у Херцеговини • Душанова властела • Девојка која је променила историју • Дечаци међу витезовима • Јуриш тешких оклопника • 300 краљевих гардиста • Владар и његов двор • Мачеви дворучњаци • Витешка обука • Реформа војске • Грб Мрњавчевића • Јуначки подвизи • Висока политика • Царева смрт

II У ОЧЕВОЈ СЕЊЦИ 69

Успон Мрњавчевића • Вукашинови савезници • Марков пут у Дубровник • Поверљива мисија • Очеви планови за женидбу • Терка Душановог генерала • Каталанска компанија • Византијска контраофанзива • Јеленино детињство • Светородна династија • Повратак у Трикалу • Живот у престоници... • ...и далеко од ње • Урош и Мрњавчевићи • Вукашинов тријумф • Нова династија • Невеста из Далмације • Млади краљ • Епирски деспот • Витезова верна љуба • Последњи српски цар • Спада скјавонеска • Опроштај пред битку • Коначни обрачун • Марица

III КРАЉ У ПРИЛЕПУ 145

Борба за наслеђе • Освета Драгаша • Жалост за оцем • На челу државе и породице • Мајка Јевросима • Сложна браћа • Понуда која се не одбија • Тајанствена жена Теодора • Драма у Касторији • Краљ у Прилепу • Владар целе Србије • Жена најхрабријег витеза • У инат Турцима • Гроб младог витеза • Народ и земља • Томини поклони • Велики мајстор витезова са Родоса • Битка на језеру • Монах Јоасаф • Хлапенова смрт • Убиство у постељи • Славно доба • Коњаник у оклопу.

IV ПОСЛЕДЊА БИТКА..... 219

Шлем кнеза Лазара • Двобој у шуми • Српска тактика • Топови на Косову • Новак Ковач • Мач Краљевића Марка • Иванишева погибија • Састанак у Серу • Одлазак браће • Уз свој народ • Одлазак витеза • Последњи Мрњавчевић • Гроб јунака • Марково колено • После Марка • Витез Реда змаја • Историја и предање • Одлазак у легенду • Почетак предања • Древни јунак и средњовековни витез • Епски Марко • Витешко наслеђе

V ВИТЕШКА ОПРЕМА

У ВРЕМЕ КРАЉЕВИЋА МАРКА 297

Опис средњовековног оклопа и војне опреме

ПОГОВОР 313

Препоручена литература 315

О аутору 319

ПРЕДГОВОР

Не постоји сличан пример да је један јунак стекао толику славу међу бројним суседним народима као што је то случај са Марком Краљевићем. Он је национални јунак Срба, али и свих јужних Словена, па и околних народа. О Марку је сачувано на стотине епских и лирских песама и још најмање толико легенди и других предања широм Балканског полуострва. О њему се певало од Јужних Алпа, јадранских острва и грчких земаља на југу све до панонских и украјинских равница на северу. Повлачећи се заједно са својим народом пред Турцима, певачи су ширили славу свог јунака и далеко изван граница Балкана. У предању Марко Краљевић је постао најславнија средњовековна личност са ових простора и симбол победе народног духа над свим историјским искушењима.

Оно што Марка Краљевића издваја од других националних јунака није само величанствена слика коју је створио народни геније, већ и чињеница да се ради о човеку који је заиста постојао. Често се заборавља да је Марко био стварна историјска личност, човек који је својим животом и поступцима заслужио поштовање савременика и потомака. О томе говоре и речи, од пре век и по, Вука Караџића који је сакупио највише песама о Марку Краљевићу: „Он заиста да није био неки особити човек, не би се такве небројене приповјетке о њему, између народа, распрострањити могле, нити би се толико име његово пјевало и славilo.“

Упркос томе што је о животу једног од најпознатијих Срба сачуван значајан број историјских података, готово

невероватно звучи податак да до сада не постоји ниједна свеобухватна биографија Марка Краљевића. Тако је с временом створена погрешна представа о нашем националном јунаку као литерарном лику, који је плод народне маште и претеривања, или као о маргиналној политичкој фигури о којој се најпре зна да је био турски вазал. Насупрот овој површној и погрешној слици, историјски Марко Краљевић је био важна личност свог доба, човек који је провео преко три деценије у самом врху власти и кога су и његови савременици изузетно поштовали. Ова књига покушаће да исприча целу и истиниту причу о његовом животу и да одговори на питање зашто је баш он постао највећи херој наших простора.

Прича о историјском Марку Краљевићу није само прича о једном човеку, већ и о времену у коме је живео и средњем веку на нашим просторима. Као владар и ратник он је учествовао у бројним ратничким окршајима, али је водио и обичан свакодневни живот какав је био уобичајен за људе његовог времена. Доста је путовао, попут других средњовековних племића проводио је време у лову или читању, присуствовао прославама и венчањима. Женио се најмање три пута, а о његовом приватном животу сачувани су и неки готово невероватни подаци. Људи који су му били савременици препричавали су најновије догађаје из његовог живота и памтили речи које је говорио. Ипак, Марко Краљевић је пре свега био витез. Тако је самог себе схватао, а тако га је доживљавала и његова околина, па и народно предање. Због тога је прича о историјском Марку Краљевићу и прича о средњовековном витештву које је обележило његово доба.

УВОД

СРБИЈА У ВРЕМЕ РОЂЕЊА МАРКА КРАЉЕВИЋА

Марко Краљевић је рођен и одрастао у 14. веку, у време када је у Србији владао цар Душан. Ово доба обележили су бурни догађаји не само у нашим крајевима, већ у читавој Европи. Почетком 14. века на српском престолу још увек је седео Душанов деда краљ Милутин, припадник династије Немањића која је већ скоро век и по била на челу државе.

Дуга Милутинова владавина била је праћена економским, војним и културним напретком државе, али и компликованим политичким односима. Његов најстарији син и будући краљ Стефан морао је да оде код Татарског кана и да на његовом двору као талац проведе скоро четири године. Када се 1297. коначно вратио у земљу, отац му је, као свом будућем наследнику, доделио на управу област Зете, данашње Црне Горе. Ту се Стефану родио старији син Душан, будући српски цар.

Када је 1321. године Стефан Дечански наследио на престолу свог оца Милутина, Душан је крунисан за младог краља и његовог наследника. Као што је то био обичај, српски престолонаследник је традиционално добијао на управу област Зете пре него што би преузео власт у читавој земљи. Међутим, владавину Стефана Дечанског обележили су догађаји са самог краја његовог живота. Први је Битка код Велбужда, која се одиграла 28. јула 1330. године близу српско-бугарске границе. Она је одлучена изненадним и силовитим јуришем српске тешке коњице, а том приликом живот је изгубио и бугарски цар Михајло Шишман. Овом великом победом Србија је постала водећа војна сила на

Балкану, али краљ није могао дуго да ужива у плодовима свог тријумфа.

Стефан је трпео критике властеле због слабости према својој другој жени Гркињи и да је, попут свог оца Милутина, превише попустљив према Византији. Незадовољне присталице преврата у земљи почеле су да се окупљају око двора младог краља Душана. После неколико напетих месеци, у зору 31. августа 1331. године, Душан се са малом групом одабраних војника изненада појавио на двору старог краља у Неродимљу, на Косову. Стефан Дечански је покушао да побегне на коњу, али је ухваћен и спроведен у оближњу тврђаву Звечан. Ту је и умро 11. новембра 1331. године. Касније су се појавиле гласине да је задављен по наредби свог сина, али за тако нешто нема доказа, а судећи по осталим Душановим поступцима и понашању овакав злочин не би ни био у складу са његовом личношћу. Стари краљ Стефан није остао упамћен у народу ни по великој победи на бојном пољу нити по неком другом догађају из свог бурног живота, већ по славном манастиру Дечанима који је подигао. Заправо, завршетак градње и украшавање фрескама обавио је његов син Душан, али је све заслуге за то препустио свом оцу.

ПОЧЕТАК ВЕЛИКИХ ОСВАЈАЊА

Одмах по ступању на власт Душан је започео припреме за поход против Византије. Била је то стара жеља српске властеле која је још од Милутина очекивала освајања пограничних провинција Источног царства ослабелог услед грађанског рата. Ове области

СРЕДЊОВЕКОВНА БИТКА

су већином биле насељене словенским живљем који је током векова под византијском влашћу био изложен хеленизацији, а последњих деценија и интензивној албанизацији. Душанов долазак на престо означио је почетак остварења великих циљева.

Први српски војни поход био је усмерен ка градовима Прилепу, Охриду, Струмици и Костуру, 1334. године. Њихово заузимање олакшала је помоћ једног угледног Византинца, Сиргијана, који је пребегао у Србију. Након првих великих успеха Душанова војска се запутила у освајање Солуна, другог по величини града у Византијском царству. Видећи колику му штету наноси његов дојучерашњи поданик, сада у војном табору младог српског краља, византијски цар је послао плаћеног убицу који је успео да се пробије до Сиргијана, припреми му заседу и убије га. Овај неочекивани догађај осујетио је даље Душанове планове, а напредовање је морало бити прекинута и због напада Мађара са севера. Након што је склопио примирје са Византијом, Душан се сместа са

војском упутио на други крај своје државе где је одбио напад Мађара и успоставио границу на Сави.

Спремајући се за остварење својих великих планова Душан је на самом почетку владавине обезбедио добре односе са осталим суседима. Тако се већ у пролеће 1332. године оженио сестром бугарског цара Јеленом, чиме су успостављене трајне пријатељске везе између две земље, које ће углавном остати такве све до краја средњег века. На западним границама државе, још за време Стефана Дечанског, босански бан и Дубровчани окупирали су област Хума, али заузет другим плановима Душан није могао да предузима и поход у некадашње западне земље Немањића. Одлучио је да одложи обрачун са босанским баном, а да Дубровчанима преда територије које су они већ држали у својим рукама. Тако су град Стон и полуострво Пељешац 1333. године продати Дубровнику за суму од 8.000 сребрних перпера и сваке наредне године још по 500 перпера.

После кратког затишја на јужним границама државе, 1341. године букнуо је нови грађански рат у Византији, а у Србију је ускоро стигао и нови угледни трчки пребег Јован Кантакузин. Пошто је претрпео пораз у борби за цариградски престо, овај византијски племић састао се са Душаном и са њим склопио споразум. Договорено је да два савезника одвојено крену у поход према југу и да свако задржи оно што буде освојио. Тако је до 1343. године у српске руке пала готово цела област византијске Македоније, заједно са значајним градовима Бером и Воденом, као и највећи део Албаније. У међувремену Јован Кантакузин је ојачао своје позиције у Византији, па је прекинуо савез са Душаном. Али српско

напредовање више није могло да се заустави. Убрзо је освојено полуострво Халкидики, заједно са Светом Гором, а септембра 1345. године пао је и велики град Сер, који су називали трећим градом царства. Децембра исте године Душан се овде прогласио за цара Срба и Грка, да би пет месеци касније, на Ускрс, 16. априла 1346, у својој престоници Скопљу обавио свечано крунисање. Након што је 1348. године епидемија куге прокрстарила овим крајевима, српска војска је заузела и богате области Епира и Тесалије на југу Грчке, чиме су Душанова освајања коначно била заокружена.

Српски владар није проводио време само на војним походима, већ је предузео и реформу државне администрације и судства. Сачинио је, 1349. године, познати Душанов законик који се сматра једним од најважнијих средњовековних правних споменика словенских народа. Његов отац остао је упамћен по манастиру Дечанима, а деда Милутин по зидању Грачанице, Бањске, Богородице Љевишке и многих других грађевина које су данас сврстане међу најважније споменике светске културне баштине. Душанова величанствена задужбина Манастир Светих Арханђела код Призрена није се међутим сачувао јер је порушен током турске власти. У време Душанове власти у земљу су стизали многи образовани и способни људи из свих крајева, а посебно из Византије где су се дела античких писаца вековима чувала и изучавала. Тамо су била позната и бројна знања старог света, као на пример да Земља није равна већ округла и да се окреће око Сунца, а не Сунце око Земље, како се у остатку Европе веровало све до појаве Николе Коперника, Колумба и Галилеја. У Душаново доба многа од ових знања почела су чешће да стижу у Србију.

ЕВРОПА У 14. ВЕКУ

У Европи је почетак 14. stoleћа био обележен развојем и економским напретком градова. Кључни подстицај десио се у претходном stoleћу када је, након освајања Цариграда од стране крсташа, до тада незапамћени плен завршио највећим делом у Венецији и другим западним градовима. Византији је пошло за руком да се опорави и поново успостави власт у својој престоници, али више није могла да поврати и свој монопол на трговину са Кином и Индијом који јој је у прошлости доносио огромне приходе. Тако је похлепа крсташа довела до промене светских токова новца, који су почели да се сливају у градове западне Европе. Фиренца је израсла у европски финансијски центар, а њен златник – флорин постао је главна валута међународне трговине. Али економски напредак изненада је прекинула једна велика природна катастрофа.

Почетком пролећа 1315. године у Западној и Северној Европи почеле су да падају неуобичајено велике кише које месецима готово нису престајале. Убрзо су се подигле речне бујице које су рушиле све пред собом, а од претеране влаге храна за људе и животиње почела је да се квари и трули. Кише су наставиле да падају и наредне две године, што је довело до великог страдања људи, који су масовно умирали од глади. Период од 1315. до 1317. године остао је упамћен у Европи као „велика глад“, а процењује се да је током њега у погођеним областима изгубило живот између десет и двадесет пет одсто целокупног становништва.

Наредна велика несрећа која је погодила Европу у првој половини 14. века био је почетак Стогодишњег

ЧЕТИРИ ЈАХАЧА АПОКАЛИПСЕ

рата. Сукоб који је избио 1337. године између Енглеске и Француске убрзо је захватио њихове суседе, а одразио се и на привреду целог континента. Права катастрофа наступила је када је енглески краљ Едвард III прогласио банкрот, што је 1345. године довело до пропасти две највеће европске банке *Барди* и *Перуци*, у Фиренци.

Након похлепе, глади и рата ускоро је у Европу стигао и четврти јахач апокалипсе. На ђеновској галији која је у октобру 1347. године допловила на Сицилију налазили су се и путници који су оболели од смртоносне болести. Била је то бубонска куга, познатија као „црна смрт“. Епидемија је до тада већ била прошла Азијом, где је однела на милионе живота пре него што је стигла и до Европе. Болест се брзо проширила у Француску, Низоземску, Немачку и друге делове континента. Прве жртве у Енглеској забележене су јуна 1348, а до почетка наредне године куга је владала читавом земљом. Људи су умирали у хиљадама, док су читава села па и градови

остајали готово пусти. Сматра се да је током ове епидемије у Европи страдало око двадесет пет милиона душа. Куга је стигла и до наших крајева, где је однела многе жртве, али се чини да последице ипак нису биле толике као у неким другим деловима континента. О томе колико је болест озбиљно схваћена говори податак да је цар Душан са својом породицом и пратњом зиму 1347/8. године провео на изолованој Светој гори чекајући да епидемија прође.

Четири библијска јахача апокалипсе, похлепа, рат, глад и смрт, прошла су Европом током прве половине 14. века. Велика страдања недужних и немоћ да се молитвама спрече несреће пољуљали су веру у цркву и поредак. Суочени са незнањем, многи су се окренули крађи, а смањење броја радно способног становништва, услед великих страдања од куге и ратова, довело је до повећања цене радне снаге. Због тога је у Енглеској 1351. године ограничена висина надница радника и сељака, као и њихова могућност да напуштају земљу свог феудалца, што је довело до немира, али су они брзо угушени. Ускоро ће се сељаци и обичан народ побунити и у Француској, а овај устанак, познат као Жакерија, остаће симбол народне побуне.

ОД ДАНТЕА ДО БОКАЧА

На пољу културе и уметности током 14. века ствари су се одвијале као и у другим областима живота. Опис путовања Марка Пола у Кину, који је објављен крајем 13. века, у 14. столећу постао је општепознат и проширио је дотадашње видике средњовековног

друштва. Док је у архитектури готика доживљавала свој процват, у Италији и другде почели су да се јављају и први весници једног сасвим новог духа. Почетком 14. века Дантеова *Божанствена комедија* најавила је важне промене, али ће проћи још доста времена до периода када ће личности попут песника Петрарке, књижевника

ПОРТРЕТ ДАНТЕА АЛИГИЈЕРИЈА

Бокача или сликара Ђота у другој половини столећа јасно навестити долазак новог доба. Доба хуманизма, ренесансе и великих географских открића које ће ипак морати још мало да сачека.

I

МАРКОВО ДЕТИЊСТВО И ПОРОДИЦА

ПОРЕКЛО ПОРОДИЦЕ

Марко Краљевић потиче из српске властелинске породице Мрњавчевића. Његов отац Вукашин и мајка Јелена имали су четири сина, Марка, Андрејаша, Иваниша и Дмитра, и једну, по имену познату, ћерку Оливеру. Неки извори помињу још једну Маркову сестру Милицу, а могуће је да је имао још браће и сестара који нису доживели узраст одраслих. Прве вести о његовом оцу Вукашину и стрицу Угљеши јављају се средином 14. века, али су порекло и ранија историја породице Мрњавчевић добрим делом прекривени велом тајне. Зна се само да у почетку нису припадали кругу најмоћније властеле у држави и да су своје уздизање морали да започну као припадници нижег племства.

Најстарији подаци о пореклу породице Марка Краљевића потичу из Херцеговине. Дубровачки писац Мавро Орбин забележио је у 16. веку предање да је родоначелник породице био један сиромашни племић по имену Мрњава, из области Захумља, и да су његови синови рођени у граду Ливну, у данашњој Западној Херцеговини. Најстарији поуздани историјски податак о Мрњавчевићима заиста потиче са простора Херцеговине. Властелин по имену Мрњан помиње се око 1280. године у служби српске краљице Јелене Анжујске, у Требињу. У овом Херцеговачком граду, средишту старе области Травуније, 1346. први пут је забележено име марковог стрица Угљеше, који је тада био намесник цара Душана.

Херцеговина

Земља која се данас зове Херцеговина у стара време-на састојала се од неколико мањих области, Травуније, Захумља, Конавала и Паганије. Оне су настале убрзо пошто су се Срби доселили на ове просторе, а на челу су им били жупани и кнезови. Највећа међу њима била је Захумље, или касније само Хум. Херцеговина је добила данашње име у 15. веку, када се војвода Стефан Вукчић Косача, који је владао овим областима, прогласио се за херцега од Светог Саве. Највећи градови у Херцеговини били су Требиње, престоница старе Травуније, а у Захумљу Благај и Стон на морској обали, док је Мостар тек доста касније израстао у највећи херцеговачки град. Ова кршевита земља, смештена између Босне и јадранске обале, одувек је, као и суседна Црна Гора, рађала јунаке. Људи из ових крајева били су познати по свом високом статусу, а по савременим мерењима Црногорци и Херцеговци су и данас највиши људи на свету.

ДЕТИЊСТВО НА ЦАРЕВОМ ДВОРУ

Тачна година и место рођења Марка Краљевића нису познати, али се доста поуздано може претпоставити да је рођен између 1335. и 1340. године. У једној повељи коју је Вукашин издао Дубровчанима, априла 1370. године, он наводи своју жену Јелену, и два пунолетна сина: „...многовољеним синовима краљевства ми, Марком и Андрејашем“. По средњовековним обичајима пунолетство се стицало са петнаест година, што значи

да је и Андрејаш рођен пре 1355. године. Чињеница да Вукашин не помиње своја преостала два млађа сина, Иваниша и Дмитра, указује да они у том тренутку нису били пунолетни, што значи да су рођени после 1355. године. Занимљиво је да у овој повељи Вукашин своју жену назива Леном, „кира Леном“, иако се она у другим приликама наводи као Јелена. То би најпре могао бити знак посебне Вукашинове пажње и нежности према својој жени. Маркова мајка је уживала значајну пажњу од свог мужа, који је чак ковао и новац са њеним именом, а и касније је задржала свој посебан положај у породици.

Марков живот започео је у доба када је Србија крупним корацима ширила своје границе и видике. У време његовог рођења млади краљ Душан је управо учврстио власт и спремао се за велика освајања, а породица Мрњавчевић је спадала међу властелу која је била

Зидине средњовековног Прилепа

потпуно посвећена његовим војним походима. Вукашин Мрњавчевић је у ово време постао царев жупан у Прилепу, па је значајан део свог детињства Марко провео у том граду на северу Македоније. Прилеп је био међу првим градовима које је Душан освојио на почетку своје владавине, 1334. године, и ту је подигао један од својих дворова. Српски цар је више пута лично боравио у овом граду, а ни његова главна престоница Скопље није била далеко. Освајањем Прилепа Душан је показао да је раскрстио са неодлучном политиком својих претходника и да се спремао за нова ширења ка југу.

У предвечерје великих војних похода, који тек што нису отпочели, браћа Мрњавчевићи припадали су оној групи Душанове властеле која није носила звучне титуле, али је представљала ударну снагу његових ратних подухвата. Оно што их је ипак издвајало од другог нижег племства било је то што су стекли поверење неких од најмоћнијих људи на краљевом двору.

Паја Јовановић, *Крунисање цара Душана*,
Народни музеј у Београду

Када се Душан на Ускрс 1346. крунисао за цара у Скопљу, Марко је имао десетак година и нема сумње да га је отац повео са собом да присуствује том величанственом догађају. У узрасту када се упијају најснажнији утисци и погледи на свет Марко је растао заједно са Српским царством. Од овог времена, захваљујући највише војничким способностима, почиње, најпре постепено, а затим све бржи успон Маркове породице, односно његовог оца Вукашина и стрица Угљеше. У доба Душанових ратних похода они су почели да играју све значајнију улогу у земљи.

СРПСКИ ПРИНЦ У ХЕРЦЕГОВИНИ

Околности под којима су браћа Мрњавчевићи почели свој успон сежу у саме почетке Душанове владавине. Као наследник краљевског престола Душан је у раној младости добио од оца управу над Зетом,

Стара Херцеговина

Тамо где се у ваздуху осећа мирис камена и медитеранских трава деца проводе своје време ходајући по непрегледним просторима планинских пашњака. Од малих ногу слушају песме о херојима из давнина и сањају њихове подвиге. По овим чистим и нетакнутим пределима, тако близу небу, камени гробови ратника могу вековима да стоје и сачувају причу о свом хероју. Све док једног дана неки дечак случајно не наиђе на усамљени камен и не чује хук песме о древном чојству

и јунаштву. Када одрасте у јунака, и сам ће поћи да светом пронесе славу ових стихова. Свугде ће их радосно и са поносом носити на уснама, чак и онда када му куцне задњи час. Људи из ових предела одавно су схватили да је камен вечан, а да једино јуначка слава може да га надживи.

данашњом Црном Гором. Тада се српски престолонаследник окружио поузданим људима из ових делова краљевства, а ти Зећани, Которани и Херцеговци касније ће га верно пратити током целе његове владавине. У ово време Мрњавчевићи су и даље били сувише ниског рода да би стајали у близини владара, али су се приближили неким од важних људи из његовог најближег окружења.

Први државнички задатак младог Душана био је да уреди прилике у западним деловима краљевства – Хуму, Травунији и Конавлима. У пролеће 1326. године српски

Легенде о Мрњавчевићима

Од бројних легенди о пореклу Мрњавчевића занимљива је једна која је забележена у Западној Херцеговини још средином 18. века. У имотском крају налази се село Ловреч, које се раније звало Опанак, и у њему засеок Мрњавци. Локално предање каже да је цар Душан дошао у ове крајеве и да је овде пошао у лов са својом пратњом. Том приликом срео је браћу Мрњавчевиће и, пошто су му се свидели, повео их је са собом да учествују у његовим војним походима. О томе говоре стихови:

*Гоји мајка три сина нејака,
у Ловрећу ниже Ојанака,
једном име Уљеша бејаше,
а друи се Гојко зовијаше,
трећи бише деће Вукашине,
баш бабајко Краљевића Марка.
Биху дица рода јосјодскоја,
јосјодскоја али убојоја.
Бабо им се Мрњавац зовише,
он старином Херцејовац бише,
од Ловрећа прага бијелоја,
оданлем је ѿлеме Краљевића.*

Иако се у овом предању налазе и неке грешке, попут тога да је Вукашин био најмлађи брат, или постојања трећег брата Гојка Мрњавчевића, који се помиње у још неким народним песмама, али ни у једном историјском извору, оно ипак осликава раширеност и снагу легенде о пореклу породице Краљевића Марка.

принц, коме је тада било свега осамнаест година, допутовао је у Требиње, где се састао са босанским баном и представницима Дубровника. Током ових преговора уз њега су били стари херцеговачки војвода Војин и војвода Младен, родоначелник Бранковића. Након Душанове посете овим областима краљевства смењени су жупани у Требињу и Конавлима, а људи који су дошли на њихова места касније ће постати кључне личности у његовим походима на грчке земље. Наредних деценија име Мрњавчевића појављиваће се управо тамо где су ови моћни људи и њихове породице највише деловали.

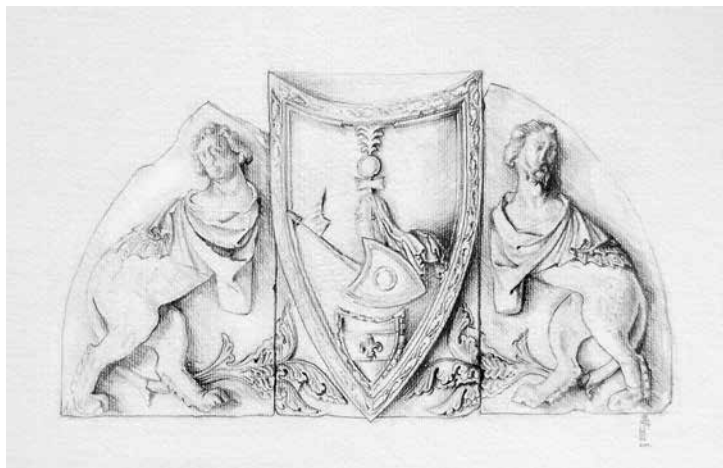
ДУШАНОВА ВЛАСТЕЛА

Како се Душанова држава ширила, тако је у његову службу ступало све више способних људи из разних крајева. Ипак, највише царевих блиских сарадника потицало је из старих српских области. Један од оних који су пратили Душана у његовим првим подухватима био је Милош Војиновић, најстарији син војводе Војина. Иако је умро млад и без потомака, Милош Војиновић је постао главни јунак једне од најпознатијих народних песама преткосовског циклуса – *Душанова женидба*. Душан се заиста оженио на самом почетку своје владавине, 1332. године, бугарском принцезом Јеленом, у време док је Милош Војиновић још увек био жив. У то доба јуначки подвизи брзо су стизали у стихове, а гуслари су на дворским свечаностима и другим слављима обично стајали иза својих владара и певали песме. Можемо замислити младог српског краља и његову властелу како

седе за богатом трпезом и слушају тек насталу песму о Душановој женидби и Милошевом јунаштву.

Можда најповерљивији Душанов војник и човек који је најдуже провео у његовој служби био је Ђураш Илијић. Овај Зећанин био је уз младог Душана и пре него што се он попео на престо. Пратио га је и приликом његовог дрског и лудо храброг подухвата, када се у лето 1331. са групом одабраних ратника изненада појавио на двору свог оца, заробио га и тако преузео власт у земљи. Ђураш је био и један од двојице царевих најповерљивијих официра које је овај у јесен 1355. године послао на своју последњу мисију. Тада су се, по Душановој наредби, Ђураш и немачки витез Палман запутили далеко на запад, у Далмацију, да помогну Душановој сестри Јелени која је владала градовима Клисом и Скрадином. Док су на челу својих одреда оклопника запоседали ова утврђења, нису ни слутили да њихов господар у том тренутку већ лежи мртав у својој постели. На Светомихољској превлаци крај Тивта, у Боки которској, откривена је камена надгробна плоча са натписом који помиње извесног Ђураша, трећег витеза цара Душана. Неки верују да је управо ово гроб царевог највернијег команданта.

Међу људима који су од самог почетка пратили Душана био је и Которанин Никола Бућа. Он је био царев протовестијар – главни благајник, што би данас био министар финансија, човек од царевог највећег поверења. Овај образовани племић, трговац и дипломата остао је до краја живота, преко двадесет година, уз цара Душана. Никола је потицао из старе и угледне породице которских племића чији су чланови били у служби српских владара још од доба краља Милутина.

Цртеж грба породице Бућа из Котора. На грбу се налази хералдички символ ове породице – штит подељен на три поља са љиљаном у средини. Изнад њега су још један штит са прстеном, копље и шлем са челенком, који представљају хералдичке симболе њихових господара, српских краљева из династије Немањића. Чланови которске племићке породице Бућа били су дуго у служби српских владара, а међу њима је најпознатији Никола Бућа који је преко двадесет година био протовестијар (министар финансија) цара Душана.

„Цар дâ, ал’ Бућа не дâ”

Породица Бућа се поносила својом службом код српских краљева, а посебно су истицали да су били уз младог Душана приликом његовог јуриша у Бици код Велбужда 1330. године. На палати Бућа у Котору стајао је грб ове породице на коме се налазе и хералдички симболи Немањића, њихових феудалних господара. Из Душановог времена остала је сачувана и народна изрека која говори о ревности славног цара: *Цар дâ, ал’ Бућа не дâ.*

Николин брат Михаило Бућа био је још у служби Душановог деде краља Милутина, а касније је предводио и Душаново посланство у Венецију 1350. године. Када су због рата са Србијом 1361. године Дубровчани затражили од Которана, који су имали њихово грађанство, да напусте Србију, Михајло Бућа је одбио ову наредбу и тако ризиковао губитак велике имовине коју је поседовао на територији Дубровачке републике. И његов син Трифун је наставио породичну традицију, па је за време Душановог сина Уроша био „властелин царске коморе у Скопљу“. Из овог времена потиче повеља српског цара којом Трифуну Бући и дубровачком трговцу Василију Болици за њихову верну службу додељује острво Мљет у Јадранском мору.

Осим домаћих људи, у земљи је боравио и знатан број странаца. Поред Саса, рудара немачког порекла који су већ деценијама живели по рударским градовима широм Србије, у царевој телесној гарди и у утврђењима служило је и доста немачких оклопника. На двору су живели и рођаци царевој жене из Бугарске, као и велики број лојалних Грка, Албанаца, Дубровчана, Венецијанаца и других Италијана који су служили као војници, трговци, лекари или чиновници.

ДЕВОЈКА КОЈА ЈЕ ПРОМЕНИЛА ИСТОРИЈУ

За чланове породице Мрњавчевић, као и за другу властелу нижег порекла, било је практично немогуће да уђу у пробрани круг људи око цара и

његовог двора. Међутим, у породици се десио један неуобичајен догађај који је заувек променио њену судбину. Иако је био племић ниског рода, Марков стриц Угљеша Мрњавчевић добио је руку девојке из једне од најугледнијих кућа у земљи. Његова жена је постала Јелена, ћерка ћесара Војихне, члана моћне властеоске породице која је била у сродству са самим царем.

Припадници ове породице помињу се још од времена Душановог оца Стефана Дечанског. То су синови жупана Вратислава Вратко и Радослав, као и Војихна. Они су стали уз Душана и пре него што се он званично попео на престо, да би десетак година касније играли кључне улоге у његовим походима против Византије. Браћа Војихна и Радослав се помињу већ 1323. године на северу земље међу људима који су одржавали добре односе са угарским двором. Нешто касније Вратко је најпре био жупан у Скадру, да би 1342. са титулом великог кнеза предводио један од првих великих Душанових похода на грчке земље. Јеленин отац се такође истакао у овим борбама, па је од цара добио високу титулу ћесара као и управу у најистуренијој области према Византији, са градом Драмом и другим пограничним утврђењима. Војихна је био уз цара и приликом његовог боравка на Светој гори у зиму 1347. и 1348. године. Син трећег брата Радослава Хлапен своју каријеру је такође започео у Херцеговини, да би и он током Душанових освајања командовао најважнијим утврђењима која су штитила залеђе области Хлапеновог стрица ћесара Војихне. Ова властела, која се највише истицала у Душановим ратовима против Византије, уживала је наклоност царева жене као и помоћ Дубровчана који су чували добре односе са угарским двором.

Ратоборна властела која је предводила Душанове војне походе имала је велику потребу за поузданим људима вичним оружју. Управо су Мрњавчевићи били ти људи од поверења ћесара Војихне и његове браће. Ипак, брак између Угљеше и девојке тако племенитог порекла био је веома неуобичајен по ондашњим мерилима, па није могуће наћи довољно реално објашњење како је до њега дошло. Међутим, можда би се венчање храброг витеза и младе српске даме лакше разумело уколико би се у обзир узела осећања која су се међу њима могла родити.

Угљеша је проводио много времена у блиском окружењу свог команданта ћесара Војихне, па је често виђао и чланове његове породице. У паузама између ратних похода, на свечаностима или витешким играма њих двоје су се могли срести и упознати. Са свог прозора Јелена га је могла видети како се у оклопу тријумфално враћа са похода или како одлази у лов са њеним рођацима. Смела одлука младе девојке да ступи у брак показаће се, није само променила њен живот, већ је утицала и на касније историјске догађаје.

У време склапања овог брака Марко је био у дечачком узрасту, али је сигурно присуствовао венчању и свадбеним свечаностима. Нема сумње да су оне морале бити величанствене јер се удавала ћерка једног од најмоћнијих људи у царству. Иако је била веома млада када се одлучила на овај изузетан чин, Маркова стрина је временом израсла у једну од најпознатијих личности српског средњег века. Њен каснији рад открива велики уметнички таленат, али и особу која је већ у младости стекла богато образовање из различитих области.

За Угљешу је брак са ћерком тако моћног човека значио и отварање врата важних положаја у држави.

По средњовековним обичајима цела породица је делила судбину свог члана, па је тако и Марков отац Вукашин ускоро почео да добија више простора у државној служби. Након титуле жупана стекао је титулу челника, да би се временом приближио царевом двору и прешао у ред дворске властеле. Са успоном српског царства расла је и моћ Мрњавчевића, мада они и даље нису припадали кругу најмоћније властеле у држави.

ДЕЧАЦИ МЕЂУ ВИТЕЗОВИМА

Маркова породица се приближила царевом двору, а то је утицало и да он буде у ближем додиру са људима на двору и идејама које су тамо владале. Душан је био велики љубитељ витешких обичаја и у његовој пратњи је било много искусних ратника из свих делова краљевства, као и из других земаља. У средњем веку сваки онај ко је потицао из властелинске породице, а није желео да обуче мантију и живот посвети Богу, имао је само један избор – да постане војник. У случају породице Мрњавчевића то је имало посебан значај јер су они свој успон довели управо ратничкој вештини и учешћу у војним походима.

У средњем веку је био обичај да синови властеле долазе да живе на владаревом двору, где стичу образовање и уче се ратничким вештинама. Свакако да је и Марко био међу дечацима који су боравили на Душановом двору, а судећи по војничком угледу његове породице и очевим амбицијама, обуку је морао отпочети у родитељском дому и пре одласка на царев двор. Иако се пунолетство стицало са петнаест година, требало је да прође

Италијански витез на двору краља Милутина

Да је витештво било познато и практиковано у Србији још у време Душановог деде краља Милутина сведочи једно занимљиво откриће из италијанског града Тревиза. Ренесансни научник Бартоломео Буркелати је још 1616. године у катедрали града Тревиза открио гроб са натписом једног италијанског витеза по имену Франческо де Саломоне. На његовој надгробној плочи је писало да је Франческо 25. марта 1304. године „био од рашког кнеза и господара Уроша обдарен витешким појасом“. У Србији, односно Рашкој како су је западни извори често називали, у то време владао је краљ Урош II, познатији по свом народном имену Милутин. Датум када је Франческо де Саломоне добио витешко звање, 25. март, црквени је празник Благовести, што је у складу са тадашњим обичајима да владар проглашава витезове уз црквени обред.

Франческо де Саломоне је био угледан грађанин Тревиза. Његов рођени брат Кастелано де Саломоне имао је висок положај епископа, а гробница њихове породице се налазила у самој градској катедрали. Овај италијански племић вратио се касније у домовину где је са поносом носио своју витешку титулу и потписивао се као *dominus Franciscus de Salomone, miles* („господин Франческо де Саломоне, витез“). Његова надгробна плоча је у међувремену нестала, али захваљујући забелешци и препису њеног натписа из 1616. године знамо да је краљ Милутин додељивао витешка звања по обичајима какви су тада владали у Европи. Нема разлога да сумњамо да је српски краљ и домаћим племићима и ратницима такође додељивао витешку част.

још доста времена док младић не би био произведен у витеза. Само је владар могао да проглашава витезове, а то су српски краљеви чинили доста пре Душана.

Као сваки дечак тога доба, Марко се дивео витезовима и сањао да и он једног дана то постане. У то време витештво је представљало врхунски идеал европског друштва. Сјајни оклопи, грбови и племенити обичаји ратовања нису били само неоодољиво привлачни младим људима, већ су носили и вредности на којима су се они васпитавали.

У почетку витез је означавао само припадника нижег племства и оклопљеног коњаника, да би у 11. веку добио своје право значење – војника посвећеног верским идеалима. Настанак првих крсташких редова у Светој земљи

Средњовековно витештво

Од најстаријих сачуваних митова, епова и легенди у центру пажње људског друштва био је јунак. Он је чувар врхунских вредности једне заједнице и узор њеним члановима. За разлику од хероја античког света или јунака паганских митова и легенди, витез први пут у историји није морао да буде само снажан и храбар ратник, већ и частан човек. Суштина средњовековног витештва више није била физичка снага или вештина, већ морална врлина ратника. Витезови су постали заштитници нејаких, људи којима материјална добра нису значила ништа, спремни да жртвују и живот за своје идеале. Из ових начела родио се витешки кодекс који је у почетку био везан за веру, али је заправо истицао опште људске вредности.

допринео је формирању витешког моралног кодекса који се заснивао на верским начелима и идеалу сиромаштва, по чему је витез био војнички еквивалент монаху. Ови елитни ратници, који су цео свој живот посвећивали војевању и молитви, стекли су велики углед и пронели витешку славу широм континента.

Маркови поступци из времена када је већ био одрастао човек откривају да се понашао у складу са начелима витештва које је прихватио још у младости. Он ће постати ратник који није само умео да вешто барата оружјем, већ и човек који се руководио моралним начелима свога времена. Племенита витешка уверења могао је рано стећи у својој породици, али и на двору цара Душана, а његови каснији поступци показују да она нису увек била у складу са политиком и поступцима његовог оца. Моралне вредности витештва и хришћанске добротe могу се препознати и код друге Јеленине и Вукашинове деце, што указује да је Марков карактер формиран најпре у родитељском дому, а да је затим оплемењен духом који је владао на царевом двору, али и широм тадашње државе.

ЈУРИШ ТЕШКИХ ОКЛОПНИКА

Душан је поштовао традиције свога народа, али је био и врло свестан предности западне војничке вештине. У првој великој бици у којој је учествовао, тада још као престолонаследник, у Бици код Велбужда 1330. године, он се лично налазио на челу јаког одреда тешких оклопника, страних најамника. Неки хроничари наводе 1.000 Келта, а други 1.300 Аламана (Немаца), чији јуриш је и одлучио битку.